EVRIPIDES, *Ion*. Edidit Werner BIEHL. Leipzig, Teubner, 1979, XXXII + 147 p.

De la *Troienele* (1970) la *Oreste* (1975) și de la *Oreste* la *Ion*, proporțiile edițiilor euripideice publicate de W. Biehl în colecția Teubner nu au încetat să crească, iar textele, stabilite cu o acribie constantă, au tins din ce în ce mai mult să fie însoțite de un adevărat comentariu. Principiile editorului au rămas aceleași, dar datele consemnate în volum au devenit tot mai numeroase și tot mai variate. Introducerea cărții pe care o prezentăm cuprinde, de pildă, înaintea tradiționalei secțiuni consacrate mss., o analiză destul de amplă a semnificației piesei și a problemelor morale și religioase pe care le dezbate ea (p. VII—XIII; este păcat că motivul autohtoniei nu apare deloc în această discuție). În aprecierile sale privind sursele textului și raporturile dintre cele două mss., *L* și *P*, care îl păstrează, W. Biehl dă dovadă de aceeași lăudabilă prudență pe care o vădise și în trecut: refuzînd să decidă dacă *P* derivă din *L* sau din arhetipul acestuia, Λ, editorul demonstrează că elementele pe care *P* le preia dintr-un izvor π independent de tradiția lui *L* impun folosirea lui consecventă (vezi p. XVI—XVIII). În plus, exigențele tehnicii moderne de editare a autorilor antici îl determină să semnaleze în aparatul critic toate intervențiile făcute în mss. după încheierea muncii de copiere, indiferent dacă ele se datorează copistului însuși sau vreunui corector posterior. Este de reținut, în acest sens, că semnul L^{pc} se referă atît la corecturile făcute de copistul Nicolaus Triclinius, cît și la cele operate de Demetrius Triclinius în cursul primei sale revizuiri a textului, în timp ce semnul *l* trimite la modificările care provin din ultimele două revizuiri datorate lui Demetrius Triclinius.

Originalitatea ediției pe care o analizăm nu stă numai în modul cum sînt selectate și prezentate lecțiunile mss. ori îmbunătățirile aduse textului de către ceilalți editori, ca se manifestă în primul rînd prin conjecturile proprii lui W. Biehl. Dacă unele dintre ele sînt de natură strict ortografică și vizează numai punctuația sau despărțirea în cuvinte (vezi v. 160, 174—176, 340, 908, 1262, 1398, 1421, 1558 și, mai ales, v. 101 ἄπο φαίνειν pentru ἀποφαίνειν și v. 1121 εἴ θ'ὁρᾶν pentru εἴθ'ὁρᾶν), altele, în schimb, implică modificări mai substanțiale ale textului transmis. Ceva mai mult de jumătate din acestea nu își găsesc locul decît în aparatul critic (vezi v. 221, 223, 434, 495 sqq., 500, 710, 1006, 1011, 1098, 1171), iar cele pe care le putem citi chiar în text se justifică aproape întotdeauna printr-o dificultate metrică (vezi v. 390, 707, 900, 1083, 1093—1094, 1286 și, pe de altă parte, v. 487, 1063). Cea mai interesantă dintre toate ni se pare îndepărtarea cuvintelor τόδε ... εὕρημα (v. 691), pe care W. Biehl le consideră drept o indicație scenică strecurată în text din greșeală. Prudența editorului, evidentă în parcimonia cu care corectează tradiția manuscrisă, este la fel de manifestă și în atitudinea pe care o adoptă față de problema interpolărilor, atît de spinoasă cînd este vorba de dramele lui Euripide. Renunțînd la multe dintre atetezele care pot fi întîlnite în edițiile mai vechi, W. Biehl nu condamnă decît trei grupuri de trimetri în părțile dialogate (v. 830—831, 847—849, 1124—1125) și cîteva pasaje, în general scurte, din părțile lirice (vezi lista lor la p. XX—XXI).

Textul piesei, stabilit după criteriile pe care am încercat să le punem mai sus în lumină, este urmat de trei anexe, al căror interes nu poate fi subliniat îndeajuns. Cea dintîi, « Adnotationis criticae supplementum » (p. 63—82), completează aparatul ediției cu note care depășesc simpla preocupare de a obține un text cît mai plauzibil și oferă cititorului elementele de bază ale unui adevărat comentariu: observații stilistice și gramaticale, explicații privind sensul pasajelor dificile, considerații legate de structura formală a tragediei și de simetria dintre diferitele ei scene etc. Cea de a doua (p. 83—109) grupează sub titlul generic « Testimonia selecta » tradiția indirectă a piesei, relativ săracă și net inferioară ca valoare tradiției manuscrise, diverse articole din lucrările antice de lexicografie și un număr considerabil de *loci similes*. Nu este prea limpede de ce au fost incluse în această listă cele mai multe dintre citatele din Hesychius ori din *Etymologicum Magnum*, de vreme ce ele nu fac decît să definească sensul anumitor cuvinte, destul de uzuale în greacă, și nu au nici un fel de legătură demonstrabilă cu textul tragediei *Ion* (vezi, de pildă, notele la v. 48, 298, 584, 1064, 1070 etc.). Selecțiile de *loci similes*, indispensabile pentru orice încercare de a urmări destinul unei opere sau al unui motiv literar, sînt în același timp foarte greu de alcătuit și susceptibile oricînd de a fi îmbogățite. Fără a contesta meritele evidente ale lui W. Biehl în acest domeniu am vrea să formulăm și noi trei sugestii, căci ni se pare că există afinități semnificative între *Ion* 625—626 și S. *OT* 587—589, între *Ion* 927—928 și A. *Th*. 758—760 și între *Ion* 1279 și S. *OT* 380. În sfîrșit, ultima secțiune a volumului cuprinde un amplu « Conspectus metrorum » (p. 110—147), care își propune să refacă schema metrică a tuturor pasajelor lirice din dramă și să pună în lumină relațiile numerice care se pot stabili, pe de o parte, între lungimea diferitelor scene ale piesei, pe de alta, între dimensiunile diferitelor tirade din fiecare scenă. Analiza părților corale vădește o mare competență și are meritul de a scoate în evidență structura de bază a fiecărui cînt. În domeniul scandării există întotdeauna diferențe de opinii între specialiști, iar formularea acestor divergențe are, credem, efectul pozitiv de a stimula discuția și reflecțiunea. Cele cîteva observații care urmează nu urmăresc, oricum, decît acest scop. W. Biehl menționează de mai multe ori secvențele « ia — hem » și « ia ◡ hem » (v. 769—

770, 1441—1442, 1479, 1482—1483, 1486—1487, 1503—1504), dar notația « iambel(egus) » ni se pare preferabilă. Pentru cîteva dintre versurile pe care editorul le consideră drept dohmiaci există și alte interpretări, mai bune poate. Socotim, de pildă, că v. 680 = 699 este un trimetru iambic (lipsa dierezei și prezența cezurii pentemimere pledează categoric în acest sens), că v. 782 este o varietate de trimetru constituită din *ia ia sp*, că v. 890 este un monometru anapestic și că v. 1494 este un dimetru anapestic catalectic (scandăm ca scurtă prima silabă din οἰωνῶν aici, ca și în S. *El.* 1059). Din dorința de a obține o schemă cît mai uniformă, editorul interpretează de multe ori drept varietăți de gliconic sau de ferecrateu versuri care au toate șansele de a fi *telesillea* sau *reiziana* (vezi, mai ales, secțiunea 461—504). De asemenea nu credem că are sens să mascăm sub alte denumiri existența unui decasilab alcaic la v. 1469 și a cîtorva metre ionienе la v. 1233 (scandînd, cum e și firesc, ἐχίδ'νας obținem un anacreontic) și la v. 1240—1241. Analizele cantitative care completează schemele metrice scot la iveală simetrii tulburătoare și dovedesc existența unei structuri formale de o mare rigoare. Bazate pe un text care nu comportă ateteze arbitrare, ele ni se par convingătoare și constituie una dintre trăsăturile cele mai originale ale acestei valoroase lucrări.

București, octombrie 1982 *Liana Lupaș*

NÉMÉSIEN, *Œuvres*. Texte établi et traduit par Pierre VOLPILHAC. Paris, Les Belles Lettres, 1975 [1], 153[—156] p. în parte duble.

Din scurta introducere generală, sînt de reținut concluziile. Poetul e din Africa de nord, chiar dacă nu din Cartagina, a scris în tinerețe *Bucolicele*, apoi *Cinegeticele*; poate în anul 284 a rivalizat la Roma într-un concurs poetic cu împăratul Numerianus.

Evident, introducerile speciale la *Buc.* și *Cyn.* sînt mai ample, prima avînd 22 de pagini, a doua 20.

Autenticitatea *Bucolicelor* a fost definitiv demonstrată încă de acum un secol, în ciuda faptului (p. 32—3) că toate manuscrisele ni le prezintă împreună cu ale lui Calpurnius Siculus, căruia i-au și fost frecvent atribuite. Despre un manuscris, pierdut, se spune că fusese copiat de mîna lui Boccaccio (p. 34); două manuscrise (din sec. XV) se găsesc la Bratislava, spune editorul: dar Vratislavia (latinizată) nu e capitala Slovaciei, ci orașul polonez Wrocław (nemțește Breslau). Volpilhac recunoaște (p. 38) că e greu să se ofere o ediție « revoluționară » a *Bucolicelor,* sperînd doar să dea un aparat critic « quelque peu plus précis », după ce a revizuit personal, în fotocopii, zece manuscrise, din care unul . . . nu există (de fapt sînt simple adnotări marginale pe un alt manuscris, pus și el la numărătoare). În nota de la aceeași pagină, editorul afirmă că a examinat nu șase (cum spune cu un rînd mai sus), ci unsprezece manuscrise dintr-a doua clasă; de o stemă a lor nici nu poate fi vorba, editorul declarînd în cele din urmă că și-a « ales » manuscrisele după criterii oarecum labile. Despre « la meilleure édition critique », cea a lui Giarratano (e citată doar cea din 1910 !), ni se dau informații contradictorii; se menționează o « ediție » a lui E. Baehrens în trei volume : e vorba de vol. III din *PLM* ; « ediția » Duff e și ea în realitate culegerea *Minor Latin Poets.*

La textul *Bucolicelor,* aș putea semnala sistematica respingere a conjecturilor lui R. Verdière, revenirea (după două secole) la o . . . punctuație a lui Wernsdorf, renunțarea la o lecțiune pe care la p. 38 o adoptă « beaucoup d'éditeurs », iar la p. 69 « tous les éditeurs »; ba și o conjectură personală (*Buc.* 1,85) : *pinnis* în loc de *pennis*. Greșelile de tipar nu lipsesc, mai ales în citate ori în titluri nemțești.

Cinegeticele au fost scrise între iulie—septembrie 283 și noiembrie 284 (p. 75), ceea ce avem noi părînd numai un fragment (p. 78), nu lipsit de originalitate ori, cel puțin, de cunoașterea subiectului (p. 84 ; 87). Volpilhac îl amendează și aici pe Verdière, repetă greșeli semnalate mai sus (aici citim A. Baehrens), ne lasă în nesiguranță asupra singurelor manuscrise vechi (trebuie să fi dispărut cîndva, de vreme ce ar fi fost regăsite prin 1854 ! p. 91 n. 7), schimbă siglele edițiilor, a căror ordine alfabetică e din nou defectuoasă.

Au fost incluse în volum și cele două fragmente *de aucupio,* deși editorul înclină să le creadă neautentice, recente (p. 132).

Făcînd abstracție de felul în care a fost stabilit textul, ediția lui Volpilhac e interesantă, mai ales prin « notele complementare » la *Cinegetice* (p. 111—25), unde folosește o bogată bibliografie de specialitate și, de bună seamă, sfaturile părintelui său, «agrégé des lettres et grand chasseur » (p. 14).

Un apendice e consacrat raselor de cîini de vînătoare, altul ne furnizează schemele celor trei soiuri de plase de vînătoare utilizate de greci și romani.

---

[1] La sfîrșitul volumului citim « achevé d'imprimer en janvier 1976 ».